

Syndicale impotentie en radicaal reformisme

Misschien is het ABVV dood, maar weet het dat nog niet

Luc Vanneste

Algemeen secretaris Textiel-Kleding-Diamant ABVV

Er zijn in het ABVV twee soorten syndicalisme, twee tendensen gegroeid. De tegenstelling tussen beide werkt verlamdend. Het sociaal overleg is in een impasse terechtgekomen en de vakbonden slagen er niet in een voortrekkersrol te spelen in het debat over de organisatie van de nieuwe samenleving. Luc Vanneste geeft enkele aanzetten voor een nieuw syndicaal model dat die rol voor een stuk zou kunnen opnemen.

Greep verloren

Het begon met het afschieten van het toekomstcontract. Hoewel de interprofessionele leiding van het ABVV het met hand en tand verdedigde, werd het niet goedgekeurd door de basis. Er stonden te weinig garanties in. Dehaene herdoopte het contract prompt tot plan en begon aan de uitvoering. De vakbonden werden beleefd, maar vastberaden naar het achterplan geduwd. Ze gaven geen krimp. Naar aanleiding van het pensioendossier kwam er bij het ABVV wel een debat (nou ja, debat!) op gang over strijdbaar en pragmatisch syndicalisme. Het werd doorspekt met wrijvingen tussen Walen en Vlamingen, tussen arbeiders en bedienden, tussen openbare diensten en de privé. Hoewel het misschien niet tot iedereen is doorgedrongen, lijkt één zaak zeker: het sociaal overleg is niet meer hetzelfde. En daarbij is niet het belangrijkste vast te stellen wie fout is. Ongetwijfeld draagt het VBO een zeer zware verantwoordelijkheid. Een contract bevat per definitie bindende afspraken voor alle partijen. Het patronaat wilde een contract zonder zich te engageren. Maar het ligt ook bij de bon-

den. Niet alleen bij deze of gene; laat men zich alstublieft niet langer verleiden tot wederzijdse schimpscheuten. Over de manier van stemmen bij het ACV bijvoorbeeld. Natuurlijk is het waar dat de openbare diensten meegestemd hebben. En misschien hebben zij Peirens net over de streep getrokken, terwijl het niet echt hun zaak was. Maar het is even waar dat ook bij het ABVV de openbare diensten een opvallend gewicht in de schaal gelegd hebben, terwijl ze dat ABVV nauwelijks een blik gunden in hun eigen onderhandelingen. Bij beide bonden bestaan er nu eenmaal verschillende procedures door elkaar. Een zeer duidelijke stemming is onmogelijk. Ik vrees echter dat het daar allemaal niet echt meer over gaat. Het probleem is veeleer dat de sociale partners hun greep verloren hebben. Stilaan groeit de vertwijfeling, ook bij de vakbondsbasis. Als er niet op korte termijn antwoorden komen, zal die ongetwijfeld ontmoedigd afhaken.

Syndicale impotentie

Het is in die context heel verleidelijk zich vast te klampen aan vertrouwde recepten. En het is

helemaal niet verwonderlijk dat vooral in het Waalse syndicale kookboek strijdbaarheid dik onderstreept staat. Dit gaat terug op een prachtige traditie, een heel gezonde mentaliteit. Maar het is een traditie die geënt is op de zware industrie. Het is een mentaliteit die succes had zolang de koek alsmaar groeide en het patronaat wat graag brokjes toegooide om de rust af te kopen. Men kan een hele boom opzetten over de vraag in welke mate dat syndicalisme ooit echt hervormend is geweest. Achter de revolutionaire retoriek, die bijvoorbeeld treffend verwoord is in de beginselverklaring van het ABVV, heeft in elk geval nooit werkelijk de wil bestaan om de kip met de gouden eieren te slachten. Het ging om de verdeling [1]. Het resultaat is wat men de welvaartsstaat noemt. En enkel wie er geen benul van heeft hoe de levensomstandigheden van de werknemers er ooit uitgezien hebben, kan daar smalend over doen. Het heeft wel degelijk strijd gevegd! Maar strijdbaarheid die louter verbaal is, verwordt vlug tot wat men het njet-syndicalisme noemt. Er is nauwelijks nog een industriële basis. En de koek groeit niet meer, althans niet meer op dezelfde manier. Men mag roepen, er worden steeds minder brokjes gegooid. Strijdbaarheid die het niet waarmaakt, zet zichzelf buiten spel. Het wordt een kind dat grienend met de voeten trapelt, omdat het zijn zin niet krijgt. Let wel, hiermee heb ik het niet tegen strijdbaarheid als zodanig. Maar vakbonden moeten niet alleen gelijk hebben, ze moeten ook gelijk krijgen. Ze moeten resultaten voorleggen. En als actie en staking daarbij helpen, mag niet gearzeld worden. Ik pleit helemaal niet tegen strijdbaarheid, ik waarschuw voor syndicale impotentie. Ik verwerp enkel strijdbaarheid die een alibi wordt om verantwoordelijkheid te ontlopen.

Conservatisme

In de discussie over het pensioendossier is één en ander heel duidelijk aan het licht gekomen. Intuïtief en los van de vraag van de betaalbaarheid, lijkt voor iedereen een berekening in veertigsten de gunstigste oplossing. Het is dus niet abnormaal dat daarvoor gekozen wordt. Ondertussen zijn er echter uitvoerige berekeningen gemaakt. Diegenen die er eerst het hardst op

aandrongen, wilden er achteraf liever niet op doorbomen. Een enkeling vroeg zelfs om de cijfers niet door te spelen aan de militanten. Die zouden ze immers niet begrijpen! Het bleek immers dat ze hun positie te weinig ondersteunden. Vrouwen uit de lagere inkomenscategoriën zijn niet noodzakelijk slechter af met een berekening in drieënveertigsten en zelfs in vijfveertigsten. Het tegendeel is waar. Cruciaal is dan wel het behoud van het bruggpensioen en het systeem van de gelijkgestelde dagen. Het gehuil over de veertigsten bleek in werkelijkheid vooral een pleidooi voor de hogere inkomens. Voor de gelegenheid stond de bediendenbond inderdaad aan de radicale zijde. Maar haar corporatisme was op dat moment niet het belangrijkste. Ook vele kleine inkomens wilden een berekening in veertigsten. Ze dachten principieel te moeten kiezen voor de beste oplossing. Dat het dan de duurste was, namen ze erbij. Zij beseften niet dat ze kozen voor een oplossing die uiteindelijk ook in hun eigen vingers kon snijden. Maar vooral, ze plaatsten zich op die manier objectief aan de conservatieve zijde. Door een compromis te weigeren, liepen zij het risico dat begeleidende maatregelen onmogelijk zouden worden. In een interview in *De Morgen* van 27 juli stelt Frank Vandenbroucke dan ook dat de leider van het Waals ABVV in de discussie over de pensioenen een van de beste medestanders van het Vlaams patronaat geworden is!

Onzekerheid

Het radicaalst klinkende discours verbergt op die manier een heel wat minder radicale doelstelling. Ik probeer dit hier zo weinig mogelijk als een verwijt te formuleren. In een tijd dat iedereen het moeilijk heeft om zelfs maar links en rechts te bepalen, zou het ontzettend dwaas zijn te rivaliseren in linkse deugdzaamheid. Al is dat tot op zekere hoogte irrelevant, ik ga er in elk geval van uit dat van de meesten de bedoelingen zuiver zijn. Het probleem is echter dat precies door het radicale van de teneur, in linkse middens vaak ieder ander discours vals klinkt. Men moet eens luisteren wat men tegenwoordig in PvdA-kringen over De Vits denkt. Zij is bijna de incarnatie van het kwade geworden. Omdat haar

syndicale keuze vooral in Vlaanderen gevolgd wordt, wordt Vlaamse syndicalisten het gevoel in de maag gesplitst dat zij minder goede syndicalisten zouden zijn. En zij zijn daar des te vatbaarder voor omdat de weg die zij kiezen verre van zekerheid biedt. In een editoriaal in *De Standaard* van 19 juni heeft Guy Tegenbos de tegenstelling scherp verwoord: "Het is de strijd tussen degenen die hun vakbond willen ombouwen tot een charismatische strijdorganisatie, en degenen die een vakbond willen die de belangen van zijn leden efficiënt verdedigt. De eersten willen aanhang, de tweeden invloed. De eersten houden van het conflict, de anderen van het overleg". Maar hoewel Tegenbos al sinds vele jaren een heel goed observator is van het sociaal-economisch gebeuren, vat hij toch kennelijk niet dat beide strekkingen in een impasse terecht gekomen zijn. Diegenen die het van het overleg verwachten, konden geen garanties bieden, konden niet echt resultaten voorleggen! In een eerste verdediging moest men van De Vits en Nolle immers horen dat er gewoon geen - mathematische - garanties gegeven kunnen worden. Het voornemen om de werkloosheid te halveren was voldoende. Pas later, toen de basis zich daar effectief niet mee wilde laten paaien, is hun argumentatie aangepast. Maar aan de andere kant was het conflictmodel nauwelijks gestoeld op enige actiebereidheid. De ervaring met het globaal plan dat het allemaal niets heeft opgeleverd, zal daar wel mee te maken hebben. In elk geval zei iedereen, de bedienden op kop, heel vlug en heel uitdrukkelijk niet op straat te willen komen.

Is het ABVV dood?

Een impasse dus. Het sociaal overleg heeft zichzelf in de gracht gereden. Dat heeft zeker niet alleen met de socialistische vakbond te maken. Maar het is duidelijk dat het op dit ogenblik ontzettend moeilijk is om in die bond tot enige constructieve besluitvorming te komen. De tegenstelling tussen twee soorten syndicalismen werkt verlamdend. Maar langs geen van beide kanten is het duidelijk welke weg moet opgegaan worden. De samenleving is grondig aan het veranderen. De vakbonden slagen er tot op vandaag niet in een voortrektersrol te spelen in het

debat over hoe de nieuwe samenleving zou georganiseerd kunnen worden. Als ze niet oppassen zullen ze inderdaad definitief monddood gemaakt worden. Ik hou er alvast mijn hart voor vast of het nog niet te laat is. Niemand wenst op dit ogenblik de splitsing van het ABVV. Maar niemand kan uitsluiten dat dit een voorwaarde zou kunnen worden om op zijn minst een deel van de organisatie terug levensvatbaar te maken. Het zal vooral van de Waalse syndicalisten afhangen of daar zelfs niet op korte termijn moet over gesproken worden. Nu voeren zij keer op keer een politiek van voldongen feiten. Ze houden de discussies op nationaal niveau tegen, maar bepalen - ook in de Vlaamse media - hun eigen Waals standpunt. Dat is duidelijk een doelbewuste strategie om beslissingen te forceren. Maar samenleving kan alleen maar als er wederzijds respect overblijft. Daarom hamer ik er zo op dat niemand op dit ogenblik kan doen alsof hij de waarheid in pacht heeft. Maar als mocht blijken dat een overeenstemming niet meer mogelijk is, dan pleit ik er ondubbelzinnig voor om dat niet nodeloos te laten escaleren. Men moet dan gewoon op korte termijn rond de tafel zitten om op een verstandige manier de boedelscheiding te organiseren.

Loskomen uit de verdwazing

In vakbondskringen was nauwelijks een woord te horen over het boekje van Jan Bohets, *De losbandige jaren* [2]. Het provoceert nochtans voldoende. De ondertitel, *Hoe een fortuinlijke generatie met de welvaartsstijging omging*, had net zo goed kunnen luiden: "Hoe de syndicaten de schuldenberg hebben opgebouwd." In een poging de crisis te lijf te gaan, is tussen eind jaren '60 en begin jaren '80 een kolossale overheidsschuld opgebouwd. Maar in plaats van de werkloosheid op te lossen, heeft men alleen maar de problemen doorgeschoven naar de huidige generatie. Die zit met de schulden en met de massale werkloosheid. Bohets wijst meer dan eens expliciet naar het Belgische overlegmodel. De vakbonden gaven de voorkeur aan onmiddellijke materiële voordelen boven tewerkstelling. De patroons gaven toe omwille van de sociale vrede: "Het afstappen van het concept van 'full

employment' was een impliciete keuze van een maatschappij die er de voorkeur aan gaf de vruchten van de groei te verdelen onder degenen die werk hadden" (blz.91). Loonsverhogingen, indirecte verhoging van de loonkost (arbeidsduurvermindering), verdere uitbouw van de sociale zekerheid,... de arbeid werd zo duur dat er nu alleen maar op bespaard kon worden. Had het dan anders gekund? Bohets ziet in het simpele feit dat de overheid op dit ogenblik per jaar meer dan 400 miljard frank minder kan uitgeven dan ze ontvangt, het bewijs van wel (blz.33).

Josse Abrams heeft in *De Morgen* van 13 april Georges Debunne met deze aantijgingen geconfronteerd. De gepensioneerde vakbondsleider gebruikt in zijn memoires ontelbare malen het woordje ik. Niets in de naoorlogse sociaal-economische geschiedenis draagt niet zijn hoogst persoonlijke stempel. Dit keer steekt hij de armen in de lucht. Hij had wel ideeën over een nieuw industrieel beleid, maar hij heeft ze nooit kunnen doordrukken. De vakbonden moesten defensief spelen. Men kon niet vragen dat de arbeiders zouden inleveren, bijvoorbeeld door hun index op te geven, terwijl de rijken rijker werden. Ik durf zeker niet te beweren dat de vakbonden zich anders dan defensief hadden kunnen opstellen, laat staan dat ze de index hadden moeten opgeven. Andere ideeën konden toen gewoon niet opkomen. Het was de algemene en diepe overtuiging dat de groei steeds meer vruchten zou dragen. Toen daar plots een knik in kwam, kon niemand zich voorstellen dat dit langer dan tijdelijk zou zijn. Het heeft opnieuw weinig zin om dat in beschuldigende termen te formuleren. Bohets boekje komt daarvoor veel te laat. En ook al lonkt hij wel heel eenzijdig naar de kant van de werknemers, dit belet niet dat hij een reëel mechanisme beschrijft. Het resultaat was dat - objectief, los van de bedoelingen - de werkloosheid geen prioritaire bekommernis was. Trouwens, ook vandaag nog moeten de vakbondsleiders heel behoedzaam zijn, of in de eisenbundels staat nog altijd de loonsverhoging vooraan. In die zin probeerde de discussie over de loonnorm wel degelijk een andere manier van denken in te voeren. Het is gebleken dat de idee verschrikkelijk moeilijk is. Toch komt het erop

aan de defensieve hoek echt te verlaten. Wie alleen maar probeert te beschermen wat hij heeft, zou op een bepaald moment wel eens met lege handen kunnen staan. De vakbonden moeten meer dan ooit de ambitie hebben mee gestalte te geven aan het sociaal-economische gebeuren. Debunne gaat er kennelijk nog altijd prat op dat hij de werkgeversvertegenwoordigers nooit sociale partners heeft genoemd. Hij hanteerde effectief een conflictmodel. Maar hij moet toegeven dat zijn model machteloos gebleken is. Hij wilde de materiële welvaart behouden, zonder zich te bekommeren over de vraag of het economisch systeem dat wel aankon. Hij vond dat zijn verantwoordelijkheid niet. Alleen bleek daarvoor een prijs te betalen onder de vorm van massale uitsluiting en een verstikkende overheidsschuld. En de vermogens zijn gewoon aangedikt! Defensief klinkt dan wel heel merkwaardig.

Offensief overleg

Is een alternatieve strategie mogelijk? In zijn reeds geciteerde editoriaal plaatst Tegenbos conflict tegenover overleg. Overleg wekt dan makkelijk de indruk dat het uitgangspunt het bestaande zonder meer aanvaardt. Wie het overleg centraal stelt, zou ingekapseld, verkocht zijn. Het conflictmodel is echter kennelijk geen garantie dat het sociaal-economische bijgestuurd, laat staan fundamenteel aangepast wordt. Men kan progressiviteit niet beperken tot zijn diepste gedachten! Ik pleit daartegenover wel degelijk voor een offensieve houding. Er moet helemaal niet aanvaard worden dat rekeningen doorgeschoven worden. En indien nodig moet ook gegrepen worden naar traditionele en zelfs nieuwe strijdmiddelen. Overleg betekent niet dat de vakbonden zich laten inpakken. Overleg kan alleen maar als iedereen zijn verantwoordelijkheid opneemt. Werkgeversorganisaties die zich niet willen of durven te engageren passen niet in zo'n model. Niemand hoeft er een complex van te krijgen dat hij werkgevers en werknemers sociale partners noemt. Maar dan moet iedereen zich wel als zodanig gedragen. Twee jaar geleden werd in de textiel pas een sectorale CAO gesloten na een heftige stakingsactie. In een centrale die wel eens conservatief genoemd wordt, be-

greep iedereen toen dat precies het overleg op het spel stond. Sommige patroons wilden per se bewijzen dat ze het alleen afkonden. Ze moesten een lesje geleerd worden. Er is toen, het kan niet genoeg benadrukt worden, een conflict uitvechten omwille van het overleg, niet tegen het overleg. Maar ik ga nog verder: er bestaat alleen een kans om het huidige samenlevingsmodel in een goede plooi te krijgen, als daarover op een volwassen manier overlegd wordt. En dat kan alleen als alle partijen voldoende kracht hebben.

Radicaal reformisme

Pierre Rosanvallon en Jean-Paul Fitoussi pleiten in hun recente *Le nouvel âge des inégalités* [3] voor een werkelijk reformisme. Zelf hou ik meer van radicaal reformisme. Zij zullen daar echter geen probleem mee hebben, want hun reformisme moet precies radicaal zijn in zijn analyses en ambitieus in zijn objectieven. Maar ze proberen vooral opnieuw een positieve zin te geven aan een noodzakelijk stuk utopie in de politiek (blz.12). Zij verzetten zich met klem tegen wat ze de mythe van de geblokkeerde samenleving noemen (blz.185 e.v.). Dat is de overtuiging dat er niets meer zou aan te doen zijn, dat men er zich maar moet bij neerleggen dat een aantal sociale verworvenheden teruggeschroefd worden. Niet dat soort reformisme hebben ze op het oog. Het is niets anders dan het beheer van de opofferingen, een reformisme van de uitgaven. Niet de samenleving is geblokkeerd, maar onze ideeën! Samen met het vorig jaar verschenen *La nouvelle question sociale* [4] is dit boek tegenwoordig één van de belangrijkste intellectuele stimulansen voor wie op zoek is naar een uitweg. Ik probeer daarom nog even verder de blokkeringen die zij aangeven toe te passen op de Belgische situatie. Ik plak gewoon enkele fragmenten aan elkaar.

Deblokkeren

De basis kon niet overtuigd worden om het toekomstcontract te aanvaarden, omdat er te weinig garanties gegeven werden. De onderhandelaars hebben dat duidelijk onderschat. Moet daaruit besloten worden dat dergelijke onderhandelingen best vergeten worden? Veranderingen worden gewoon van onderuit niet aanvaard?

Voor Rosanvallon en Fitoussi verwacht de leidende klasse haar eigen belang met het algemeen belang. Een samenleving kan wel degelijk gemobiliseerd worden, als de lasten rechtvaardig verdeeld worden. De vermogens kunnen onmogelijk buiten schot blijven. Maar men moet vooral een echt contract durven sluiten, waarin de verplichtingen van iedereen duidelijk vastgelegd zijn. Men trekt ten tweede ook te vaak vanuit een te eenvoudige analyse. De samenleving die men voor ogen heeft, bestaat dan eigenlijk alleen in de verbeelding. Iedere poging tot verandering ketst daar op af. Ook die - psychologische - barrière speelde een zeer grote rol bij het toekomstcontract. Maar ze werd eveneens onderschat. Men is ervan overtuigd dat de kleine man al meer dan voldoende ingeleverd heeft. Het is genoeg geweest. Nochtans bewijzen de cijfers van bijvoorbeeld het Antwerpse Centrum voor Sociaal Beleid (CSB) dat de laatste 20 jaar de armoede en zelfs de inkomensongelijkheid niet toegenomen zijn. En dat komt voor een niet onbelangrijk deel omdat de politici een zeer selectief besparingsbeleid gevoerd hebben, waarbij de laagste inkomens telkens ontzien werden [5]. Het CSB heeft ook overtuigend aangetoond dat een simpele dualiseringstheorie - een steeds groeiende groep met een laag vervangingsinkomen tegenover een steeds kleiner wordende groep met een hoger inkomen uit arbeid - verkeerd is. De werkelijke dualisering voltrekt zich tussen de laag- en de hogeschoolden [6]. Nochtans bleek de tegenovergestelde overtuiging een complete rem op zelfs maar symbolische toegevingen. Dat kan alleen maar betekenen dat veranderen niet kan zonder zeer uitgebreide en vooral geduldige consultatie. Als Dehaene de vakbonden erbij wil, zal hij dat moeten leren aanvaarden. Hij kan het parlement wel kaderwetten doen slikken, de vakbondsleiders kunnen niet nog een keer het risico lopen dat hun eigen basis hen wantrouwt. Maar precies de cijfers van het CSB bewijzen ook dat de huidige samenleving ontzettend moeilijk leesbaar geworden is. Dat is de derde blokkering. En dat komt voor een niet onbelangrijk deel omdat we de samenleving te lijf gaan met een statistisch apparaat dat niet meer aangepast is. Het centrum hamert er telkens weer op dat er slechts 6% ar-

men zijn; dat bewijst de doeltreffendheid van de Belgische sociale zekerheid. Dat is juist, zeker in internationaal perspectief. Maar er zijn wel iets minder dan 20% bestaansonzekereren [7]. En wie is onzeker van zijn bestaan? Hij die niet arm is, maar toch ook net niet voldoende rijk om behoorlijk te leven. Die 2% vertegenwoordigt eigenlijk een ontzettend grote groep die het moeilijk heeft. Door te focussen op 'maar 6%' wordt die groep wat op de achtergrond geduwd. Het is daarenboven een groep die ook heel heterogeen is, eigenlijk nauwelijks onder één noemer te vatten.

Nieuwe ongelijkheden

En daarmee zitten we op het eigenlijke thema van Rosanvallon en Fitoussi. Iedereen voelt wel vaag aan dat de ongelijkheden groter geworden zijn, maar de statistische gemiddelden geven dat niet altijd toe. Daarom is het nuttig een onderscheid te maken tussen traditionele of structurele en nieuwe of dynamische ongelijkheden. De traditionele hebben bijvoorbeeld te maken met de hiërarchie van inkomens tussen sociale categorieën. De nieuwe komen voort uit een herkwalficatie van verschillen binnen vroeger homogene categorieën. Zo kunnen twee personen met eenzelfde opleiding in een totaal verschillende situatie verzeilen: de één krijgt vlug een vaste job, de ander strompelt van het ene precair statuut in het ander; de één maakt zijn hele carrière in één bedrijf, van de ander gaat het bedrijf over de kop,... Dat kwam vroeger natuurlijk ook voor, maar het duurde nooit lang. Nu winnen de dynamische verschillen steeds meer aan betekenis. Ze hebben echter veel meer dan een economisch belang, ze bepalen ook grondig iemands zelfbeeld (blz.67 e.v.). Rosanvallon en Fitoussi sommen een heel repertorium op van nieuwe ongelijkheden. Ik wijs er alleen op dat vooral vrouwen er het slachtoffer van worden en dat het ook gaat om ongelijkheden tegenover schulden, behuizing, gezondheid, nieuwe vormen van geweld (blz.81 e.v.). Belangrijker is hier op te merken dat op die manier de vroegere klassensamenleving verdwijnt, in die zin dat men zich steeds minder identificeert met zijn groep [8]. Het heet dat de gewone sociale merktekens uitgeveegd zijn. De vroegere ideologische en politieke

ruimte is uit elkaar gehaald (blz.61 e.v.). Het is zelfs niet duidelijk meer waar sociale conflicten uitgevochten moeten worden. Vroeger was dat op het niveau van de bedrijven. De nieuwe conflicten hebben gewoon nog geen ruimte om beheerst te worden. Er zijn nog geen instellingen die ze ten laste kunnen nemen. Er zijn nog geen georganiseerde krachten om de betrokkenen te representeren. Er kunnen dan ook alleen maar af en toe uitbarstingen komen, zoals eind '95 in Frankrijk (blz.103 e.v.). Is er in die context nog wel plaats voor vakbonden? Rosanvallon en Fitoussi hebben het daar niet over. Ik durf te hopen van wel, maar dan mogen de vakbonden niet de illusie hebben dat ze alleen de ruimte volledig kunnen invullen. Ze mogen ook niet allergisch reageren op ieder voorstel dat niet onmiddellijk in één of andere vergeelde resolutie staat. Nieuwe ideeën moeten ernstig onderzocht worden. En vooral regels moeten niet noodzakelijk universeel toepasbaar zijn, maar rekening houden met individuele levensgeschiedenissen. Het zal een aanpassing vergen van organisaties die gewoon zijn te denken in termen van goeden en slechten. Ze worden wel degelijk mee verantwoordelijk en kunnen zich veel moeilijker achter zondebokken verschuilen.

De nieuwe sociale kwestie

Cruciaal zal zijn of de vakbonden mee oplossingen zullen bewerken voor de crisis van de welvaartsstaat: Men heeft het in ons land steevast over een hervorming van de sociale zekerheid. Zeker langs vakbondszijde probeert men dan eigenlijk alleen maar het systeem zo veel mogelijk te behouden. Hoe begrijpelijk die reactie ook is, misschien moet het grondiger. Met Pierre Rosanvallon in *La nouvelle question sociale* moet gevreesd worden dat het sociale niet langer te beheren valt met de oude methoden. Ik geef een ruwe samenvatting van zijn werk. De mechanismen die in het verleden de solidariteit konden opbrengen, zijn onherroepelijk uiteengespat. Dat was essentieel een systeem van verzekering. De *notie risico gaf het sociale een dimensie van waarschijnlijkheid*, waardoor persoonlijke fouten minder belangrijk werden. In het statistische zat een element van objectivering en in die context

dus van socialisering. Verschillende problemen konden ook onder één noemer: ziekte, ouderdom, werkloosheid, ongevallen. En recht werd louter een overeenkomst. De verzekering was een instelling van een sociaal contract, geregeerd door een soort onzichtbare hand. Maar precies dat verzekeringsparadigma raakt uitgeput. De uitsluiting en de werkloosheid van lange duur vormen daarin een heel belangrijke factor. Het zijn dikwijls heel stabiele toestanden, terwijl de verzekering accidenten hoort in te dekken. Een andere belangrijke factor is het opklaren van wat Rosanvallon de sociale duisternis noemt: iedereen liep eigenlijk evenveel risico, men wist niet beter. Maar de kennis groeit. De genetica zal risico's steeds meer individualiseren. Nu reeds weet men al veel over de levensverwachting van de verschillende beroepscategorieën. Wie weet dat hij een bepaald risico niet loopt, is niet makkelijk te overtuigen om daarvoor ook bijdragen te betalen. Daarmee is niet gezegd dat sociale verzekeringen zullen verdwijnen. Ze krijgen alleen een minder belangrijke plaats. Het dreigt de ondergang van het paritair systeem te worden! Wat moet ervoor in de plaats komen? Rosanvallon behelpt zich met misschien wat naïef klinkende woorden: moreel pact, logica van solidariteit,... De basisgedachte is simpel: wederkerigheid tussen samenleving en individu. Tegenover sociale rechten moet een tegenprestatie van het individu staan. Het voorbeeld is dat van inschakelingsprogramma's voor werklozen. Er hoort een wederzijds engagement van individu en gemeenschap bij. *Het is iets tussen een recht en een contract.* Maar het verwijst naar een nieuwe verhouding tot het recht: het gaat niet om een uitkering, maar om een algemeen principe van het sociaal leven. Dat is voor Rosanvallon een verrijking van het klassiek sociaal recht met een morele dimensie: recht op bestaan wordt recht op sociale nuttigheid. De politiek van de sociale inschakeling probeert een tussenruimte voor het economische te creëren. Zij aanvaardt niet dat het economische de samenleving totaal beheerst en op die manier een massale armoede creëert. Die tussenruimte is eigenlijk helemaal niet nieuw. Vroeger bestond er iets als een impliciet sociaal contract dat tewerkstelling bevorderde: de loonwaaier was be-

perkt, zodat de minder gekwalificeerden in zekere zin gesubsidieerd werden door de beter gekwalificeerden. De jongeren aanvaardden lagere lonen omdat ze wisten dat ze op het eind van hun loopbaan meer zouden krijgen. Op die manier subsidieerden ze op een impliciete manier de ouderen [9]. Dat systeem is in de jaren '80 ingestort. De Westerse economieën hadden voordien een stuk van de sociale kosten geïnternaliseerd op het niveau van het bedrijf. Meer en meer werden de werknemers betaald volgens hun reële produktiviteit. Natuurlijk kan de klok niet echt teruggedraaid worden. Maar de nieuwe rechtsnotie waar Rosanvallon voor opkomt wil een alternatief zijn. In zijn ogen impliceert dat wel dat een steeds groter deel van de financiering van de welvaartsstaat via de fiscaliteit zal moeten gebeuren. Rosanvallon durft dus te vloeien: einde van het paritair beheer, een belangrijker stuk financiering via de fiscaliteit! Maar vooraleer men hem daarvoor afschiet, moet men toch eerst luisteren naar zijn doelstelling. Met zijn ideeën over een morele dimensie van het sociaal recht, wil hij het economische begrenzen, van een tussenruimte voorzien. Vroeger bestond die ruimte binnen de bedrijven zelf. Ze hebben ze geleidelijk ingeperkt, afgeschoven op de samenleving. Het verschijnsel van de uitsluiting is eigenlijk niets anders dan dat. En het is al terloops opgemerkt dat volgens het CSB de werkelijke dualisering zich voltrekt tussen de hoog- en de laaggeschoolden. De vakbonden hebben de neiging die strijd op te geven en mee te zingen in het koor over de grote (her)scholing. Als ze nog een bestaansreden over willen houden, dan zullen ze een ander lied moeten aanheffen. Ze moeten anders leren denken over arbeid en niet telkens weer de feiten achterna lopen. Gedraag je niet als een ayatollah, merkte iemand eens heel terecht tegen mij op! De ondertitel van het boek over arbeid van Dominique Méda heet veelbetekenend *Une valeur en voie de disparition* [10]. Men hoeft het niet met alles wat zij schrijft eens te zijn, om ervan overtuigd te worden dat het moderne arbeidsbegrip een achttiende eeuwse uitvinding is (hoofdstuk 3). Wat belet om inderdaad de betovering rond die arbeid te doorbreken (hoofdstuk 10, 'Désenchanter le travail')?

Tot besluit

Het ABVV zit met twee tendensen, maar geen van beide weet echt goed waarheen. Ze zullen er moeten zien uit te komen, of ieder zijn weg gaan. Overleg betekent niet noodzakelijk zich neerleggen bij het bestaande. Wie het overleg hoog in het vaandel draagt, kan wel degelijk de ambitie hebben het economische mee gestalte te geven. Wie daarentegen het conflict tot model neemt, kan in de feiten volledig buiten de sturing van de economie staan. Overleg is alleen zinvol bij reële engagementen en een rechtvaardige verdeling van de lasten. Het vergt wel degelijk strijdbaarheid om dat af te dwingen. Maar het vergt ook een uitgebreide en geduldige consultatie van de basis. De samenleving laat zich tegenwoordig heel moeilijk lezen. Er is onbevangenheid voor nodig om de nieuwe ongelijkheden te detecteren. Maar ze dwingen toch na te denken over de fundamenten van de sociale zekerheid. Het verzekeringsparadigma raakt uitgeput. Er moet gezocht worden naar nieuwe dimensies in het sociaal recht. De uitsluiting kan opgevangen worden in een tussenruimte voor het economische. Er zijn nog opdrachten voor de vakbond, maar die moet ze willen opnemen!

Ik besef maar al te goed dat dit een vaag en mager besluit is. Ik heb een terreinverkenning willen aanbieden, geen blauwdruk. Verder kom ik op dit ogenblik niet. Het is een uitnodiging tot debat, meer niet. Maar dan graag een echte discussie. Nu ontvlucht de discussie al te makkelijk het verschil van mening of probeert dit met geweld de kop in te drukken. Daarmee komen we niet uit de impasse. Een jonge vriend merkte op dat beide tendensen in de vakbond uiteindelijk vrij steriel zijn. Beide houden de illusie hoog dat ze de loop van de dingen kunnen beïnvloeden. De dingen hebben volgens hem gewoon hun eigen beloop. Misschien heeft hij gelijk. Maar men moet het toch proberen. Dat is het noodzakelijk stukje utopie waar Rosanvallon en Fitoussi het over hebben. En eigenlijk is het ook een heel naïeve oproep. Laat de centrales toch ophouden

met hun gekibbel. Er is dringender werk dan de strooptocht naar elkaars leden. Laten ABVV en ACV ophouden met hun gekrakeel over punten en komma's. Alleen samen kunnen ze nog iets betekenen. Op termijn zal er trouwens een eenheidsvakbond komen, of er zal geen vakbond meer zijn. En ten slotte, wanneer gaan de werkgevers beseffen dat ze de tak waar ze op zitten aan het afzagen zijn? Hun zuiver economische logica kan onmogelijk verbergen dat een samenleving alleen mogelijk is op een morele grondslag.

[1] Ik ben daar iets uitvoeriger op ingegaan in een bijdrage voor *Samenleving en politiek*, jg.3/1996, nr.3 - maart: "Arbeiderscontrole is een versleten begrip".

[2] Lannoo, 1996.

[3] Seuil, 1996.

[4] Rosanvallon, P., *La nouvelle question sociale - repenser l'état-providence*. Seuil, 1995.

[5] Cantillon, B., e.a., Twintig jaar armoede en beleid inzake armoedebestrijding. In: *Berichten CSB, UFSIA*, juni 1996.

[6] Cantillon, B., e.a., De dualiseringstheorie hertoetst. Inkomens, koopkracht en welvaart van uitkeringstrekkers in de periode 1985-1992. In: *Berichten CSB, UFSIA*, 1994. Zie ook Cantillon, B., e.a., De nieuwe sociale kwestie. In: *Samenleving en politiek*, jg.2/1995, nr.7.

[7] Het is uiteraard niet de bedoeling hier een discussie over de cijfers aan te gaan. Het gaat enkel om het voorbeeld en daartoe is een orde van grootte voldoende. Zie o.m. Cantillon, B., e.a., Sociale indicatoren 1985-1992. In: *Berichten CSB, UFSIA*, oktober 1993.

[8] Hans De Witte constateert een verschil tussen de waarden en opvattingen van arbeiders en bedienden. Hij vindt nog een vaag klassenbewustzijn. Zie: *Conformisme, radicalisme en machteloosheid*. HIVA, Leuven, 1990. Dat hoeft echter niet in tegenstrijd te zijn met de stelling van Rosanvallon en Fitoussi. Ook De Witte vindt maar relatief kleine verschillen. Hij moet echter vooral toegeven dat binnen de groep van de arbeiders en bedienden opnieuw zeer grote verschillen voorkomen. Zie: "Terug van nooit weggeweest". In: *Samenleving en politiek*, jg.2/1995, nr.6. Vooral bij de groep van de inactieven moet het groepsgevoel uiteenspatten. Het is eigenlijk nauwelijks mogelijk om over een groep te spreken.

[9] Rosanvallon ontleende deze ideeën aan dezelfde J.-P. Fitoussi waarmee hij een jaar later samen een boek zou schrijven. Ondertussen is van Fitoussi een boek verschenen: *Le Débat interdit - Marnaise, Europe, Pauvreté*. Arléa, 1995.

[10] *Le Travail*. Ato-Aubier, 1995.